

La figura i l'obra de Joan Maragall en el món cultural de l'exili¹

Jordi CASTELLANOS

Universitat Autònoma de Barcelona
jordi.castellanos@uab.cat

Résumé : L'article retrace la figure du poète catalan Joan Maragall dans les cercles littéraires et culturels de l'exil en France, l'Angleterre et l'Amérique Latine après 1939 : le traitement reçu et sa fonction comme poète et personnage de référence de la culture catalane moderne. C'est aussi une analyse du processus de révision de son œuvre et de la controverse générée par certains secteurs de l'exil.

Mots-clés : Joan Maragall, Poésie catalane, Littérature catalane, Exil littéraire catalan, Ibérisme.

Sempre he defensat que, tot i que la guerra és un tall radical en la vida cultural catalana, amb la desaparició de la cultura i la literatura de la vida pública en el seu espai territorial i, doncs, amb el pas obligat al silenci o a la clandestinitat a l'interior i a la precarietat en la diàspora de l'exili, des d'un altre angle, l'estrictament estètic o literari, malgrat la profunda sacsejada, no deixa de mostrar línies de continuïtat, de vegades volgudes, explícitament volgudes, justament per fer visible l'existència de la vida col·lectiva que té en les manifestacions culturals i literàries la seva màxima visibilitat i, doncs, negar la demolició que el franquisme pretenia; també, però, perquè els canvis estètics i literaris no s'imposen d'avui per demà i obeeixen a processos lents, a canvis en les condicions socials i en les mentalitats col·lectives. Dic això perquè, més enllà de les manipulacions que la figura de Joan Maragall sofreix a l'interior per part de la intel·lectualitat franquista de la immediata postguerra, la seva figura es converteix en un referent inexcusable en la vida cultural de l'exili. Com ja ho era en la Catalunya de la dècada dels trenta, en la qual es publiquen les seves *Obres completes*, iniciades el 1929 sota la direcció de Joan Estelrich, presentades com l'«Edició dels fills» i, per demés, com a «definitiva»². A través dels estudis preliminars i la seva repercussió a la premsa, aquesta edició va aportar una considerable revisió i actualització de la seva imatge. Recordem, a més, que Carles Riba llegeix, en plena guerra, la seva tesi doctoral sobre *Nausica*³. Maragall era, amb Verdager, una de les peces bàsiques del cànon literari, cultural i patriòtic, del moment, un cànon que és transportat, ben sencer, als espais de l'exili. Val a dir que, ja d'abans de la diàspora, era un referent, per exemple, a revistes com *Ressorgiment* o *Catalunya*, de Buenos Aires. Aquesta darrera, el 1931 havia publicat un quadern central amb el títol *Homes de Catalunya*: Joan Maragall hi és

¹ Aquest treball s'inscriu dins del projecte de recerca del Ministerio de Educación y Ciencia «Cultura i literatura a Catalunya, 1939-1959» (FFI2008-03048).

² MARAGALL, Joan. *Obres completes*. Barcelona: Sala Parés Llibreria, 1929-1955.

³ La tesi va ser llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona el 12 de juliol de 1938. Vageu-ne l'edició a MARAGALL, Joan. *Nausica*. Text establert sobre el manuscrit de l'autor amb la taula de variants i de diverses redaccions, per Carles Riba. Edició a cura d'Enric Sullà. Barcelona: Editorial Ariel, 1983.

presentat amb un article de Josep Maria Capdevila⁴. Alhora, segueixen la publicació de les *Obres completes*⁵ i el 1933 publiquen, com a exemple de la producció poètica dels «Poetes de la Renaixença», «El cant espiritual»⁶.

Situats ja a la postguerra i en terres de l'exili, trobem nombrosíssims exemples d'aquesta presència: Maragall és, el 1945, un dels autors d'una de les «Antologies mínimes» que publicava Bartomeu Costa-Amic a la Ciutat de Mèxic i que es regalava als subscriptors de la «Biblioteca Catalana»⁷; la revista *Presència catalana*, publicada per l'Institut Català d'Art i Cultura, de París, obre el seu primer número, del març del 1952, amb «El cant de la senyera»⁸; la revista *Impuls*, de Mendoza (Argentina), es renova el 1953 i inicia la nova etapa amb la «transcripció del famós poema *La sardana*, de Joan Maragall, en homenatge, amb motiu del 42è aniversari del seu traspàs»⁹; la poetessa Gràcia B. de Llorenç, en la més pura tradició catalanesca, dedica un poema a la seva cosina Sara Llorens, esposa del dirigent socialista Manuel Serra i Moret, morta a Perpinyà el 1954, amb el títol maragallià «sia'm la mort una major naixença»¹⁰; la conferència de Maurici Serrahima a l'Agrupació Franciscàlia, de Barcelona, sobre «Maragall i el Noucentisme», és notícia a Buenos Aires¹¹; Domènec Guansé, el 1960, amb motiu del Centenari del naixement del poeta, fa una conferència sobre ell, a Santiago de Xile¹². I, encara, «Pere de Berguedà» (pseudònim de Pere Guilanyà), en una defensa del paper de la literatura en la situació d'exili, recull d'Octavi Saltor el text següent: «I diguem una vegada més, amb Maragall, el gran mestre de la nostra civilitat completa (en poesia, en periodisme, EN VIDA [sic]) que, a desgrat de cent anys de renaixença poètica i literària i de les revingudes apassionades i les revisions, adés arbitràries adés biològiques, de cada generació, “la poesia tot just ha començat i és plena de virtuts inconegudes.”»¹³. I no cal que assenyali que determinades festes, especialment les de Nadal, són motiu per publicar, amb alguna il·lustració, algun text maragallià¹⁴.

Però la figura de Maragall era, també, una peça important quan es tractava de donar una imatge de la literatura catalana a l'exterior. En la immediata postguerra, el 1945, hom planifica l'edició, a París, d'una edició de bibliòfil d'*El Comte Arnau*, amb il·lustracions a la punta seca de l'escultor Joan Rebull. L'intent, però, va frustrar-se, probablement, com ha indicat Eliseu Trenc¹⁵, que n'ha donat notícia, per raons polítiques: els fills de Maragall van al·legar que pensaven fer ells l'edició del poema a l'interior; l'autèntica raó, però, era el temor a les represàlies polítiques que poguessin sofrir a l'interior. A París, tanmateix, va aparèixer l'*Ode a l'Espanya*, en traducció de

⁴ *Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana*, II, núms. 14-15 (novembre-desembre 1931), p. 18.

⁵ *Ibid.*, III, núm. 20 (maig 1932), p. 7.

⁶ *Ibid.*, IV, núm. 35 (agost 1933), p. 20.

⁷ MANENT, Albert. *La literatura catalana a l'exili*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1976, p. 95.

⁸ MARAGALL, Joan. «El cant de la senyera». *Presència Catalana*, núm. 1, març 1952.

⁹ «Notícies». *Ressorgiment*, XXXIX, núm. 450 (gener 1954), p. 7253.

¹⁰ *Ressorgiment*, XXXIX, núm. 454 (maig 1954), p. 7312.

¹¹ *Ibid.*, p. 7314.

¹² MANENT, Albert. *op. cit.*, p. 211.

¹³ «Pere de BERGUEDÀ». «Represa d'un tema», *Ressorgiment*, XXXIX, núm. 466 (maig 1955), p. 7500-7501.

¹⁴ Per exemple, MARAGALL, Joan. «Nadal» (fragment), il·lustració de F. Domingo, *La Nostra Revista*, II, núm. 24 (desembre 1947), p. 471.

¹⁵ TRENC, Eliseu. «Epistolari de Just Cabot a Maurici Torra Balari». *Els Marges* (en curs de publicació). Agraïxo a l'autor la possibilitat de fer ús d'aquesta informació abans no aparegui publicada.

Rafael Tasis, amb un pròleg de Jean Cassou i litografies de Carles Fontseré¹⁶, i el *Chant spirituel*, en traducció d'Albert Camus i Víctor Alba, al segon número de la revista *Le Cheval de Troie*¹⁷. De manera similar, a Londres, la revista *Adam* dedica un número a la literatura catalana, amb una àmplia antologia de textos literaris del segle XX, traduïts per exiliats com Carles Pi i Sunyer, J. L. Gili, Ventura Gassol i Núria Pi i Sunyer, al costat de britànics com E. Warrington Smyth, Jack Lindsay i Kathleen Nott. Aquesta antologia s'obre amb l'«Spiritual Chant», traducció d'aquesta darrera, Kathleen Nott¹⁸.

Maragall, és clar, juga un paper com a referent de la sèrie de valors en els quals se sostenen i amb els quals es pretenen salvar les comunitats de l'exili. Alhora, però, l'ensulsiada fa que molts d'aquests valors siguin reconsiderats. No ens ha d'estranyar, doncs, que un dels primers articles d'una certa importància escrit amb l'objectiu de revisar la figura de Maragall aparegui a la *Revista de Catalunya*, en la seva etapa parisenca. En concret, al número 96, de febrer de 1940: em refereixo a «Haidé», de Rafael Tasis. En la línia del que tot just ara afirmava, Tasis explica que en la motxilla de soldat, en passar els Pirineus, portava dos llibres: les *Poesies* de Maragall i *La parada* de Joaquim Ruyra. Eren aquests dos perquè els considerava el resultat de «dos dels moments més perfectes del geni català», l'un en la poesia i l'altre en la prosa: «em semblava que m'enduia amb mi un bocí de Catalunya, vivent i expressiu com aquelles mateixes planes empordaneses i aquells prats muntanyencs que petjava, qui sap si per darrera vegada». No és aquí el lloc on analitzar la lectura que Tasis fa del poema que dona títol a l'article i, amb ell, de tot el que actualment considerem el «cicle d'Haidé»¹⁹, però sí que val la pena remarcar que ho fa amb una intenció desmitificadora, en un esforç per «veure l'home darrere del poeta», en la línia oberta per Pijoan i Gaziel, les opinions dels quals no havien estat gaire ben rebudes a Catalunya. Reivindica, així, un Maragall més heterodox del que la lectura oficial del personatge ens havia fet creure. Val a dir que, en relació amb «Haidé», aquest article va tenir una continuació en un estudi posterior de Maurici Serrahima, que defuig o intenta rectificar les vies que Tasis havia obert²⁰.

Rafael Tasis torna a Maragall a *Històries de coneguts*, un llibre publicat a París el 1940: el darrer capítol porta el títol de «La ciutat del perdó. 1909»²¹. El llibre, escrit durant l'ocupació nazi de París, quan valia més, com recull Albert Manent del pròleg de l'autor, «lliurar-nos francament al dimoni del record, tancar-nos en l'evocació del passat i en el conreu de l'idioma pairal», té l'encís, continuo amb Manent, «de certes breus biografies novel·lades, com *Moments estel·lars de la humanitat*, d'Stefan Zweig»²². Així, barreja biografia i mite de personatges molts diversos, des de Ramon Berenguer III a Ausiàs March, Perot lo lladre i Joan Maragall, a qui situa en un moment de reflexió davant de la ciutat de Barcelona, després de l'esclat de la violència de la Setmana Tràgica. Escrit en tercera persona, el text és un examen de consciència que parteix de la ciutat, repassa tot el món, el personal i el literari, de Maragall, per tornar a la ciutat en

¹⁶ París: L'artiste, 1946, 16 p.

¹⁷ MARAGALL, Joan. «Poèmes. Chant spirituel. Coup de soleil». *Le Cheval de Troie*, I, núms. 2-3 (agost-setembre 1947), p. 242-246.

¹⁸ «Writers of Catalonia». *Adam- International Review*, XV, núm. 174 (september 1947).

¹⁹ Vegeu MARAGALL, Joan. *Poesia*. Edició crítica, a cura de Glòria Casals. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1998, especialment p. 442-459.

²⁰ SERRAHIMA, Maurici. «D'on va sortir l'Haidé de Maragall». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 2 [1953] (1955), p. 33-40.

²¹ TESIS, Rafel. *Històries de coneguts*. París: E. Ragasol Editor, 1940, p. 173-183.

²² MANENT, Albert. *Op. cit.*, p. 165-166.

un seguit de reflexions sobre el sentit mateix de la seva intervenció com a intel·lectual en la cosa pública; fins que, coherent amb les posicions preses, Maragall «torna a seure davant de la taula» i comença a escriure «La ciutat del perdó». Recuperació, doncs, de la «memòria afectiva», diríem, però també des d'una voluntat crítica ben clara.

Dins d'aquest marc de revisió de l'època, Pous i Pagès publica l'estudi «Pere Corominas i el seu temps» al llarg d'una sèrie de números de la *Revista de Catalunya*. I no tot són flors i violes: la revisió, sovint, serveix per treure a la llum problemes no resolts. En aquest cas, la poca importància que la societat catalana donava a la cultura, de manera que, explica Pous, les subvencions que el 1911 havia rebut el Sindicat d'Autors Dramàtics Catalans per fer la temporada de teatre català es traduïren «en l'hostilitat de gairebé tota la premsa i tot el públic de Barcelona», una hostilitat que comportà que l'estrena de *Nausica*, de Maragall, mort just uns mesos abans, passés pràcticament desapercebuda i mal compresa per la crítica: «Cert que el Maragall de la gent de llavors no era exactament el nostre Maragall d'ara. La perspectiva dels anys li han donat la seva magnitud, que en aquell temps eren pocs a sospitar», de manera que, continua, «aquesta viva obra maragalliana, en la qual, per tants aspectes, ens sentim avui tan plenament expressats i representats, i que, segurament, ha fixat de manera perdurable, per mentre al món hi hagi catalans i llengua catalana, en les seves qualitats i en els seus defectes, certes maneres de ser de la nostra ànima individual i col·lectiva, hi havia llavors més tendència a percaçar-ne les petites imperfeccions formals que a gustar-ne els nombrosos encerts expressius i l'enorme contingut poètic. I no és pas impossible que aquest general capteniment, ferint-lo en el més viu de la seva sensibilitat, contribuís a accelerar la mort de Maragall, tan excessivament prematura»²³.

Però aquesta doble perspectiva de mitificació i revisió, es trenca, en certa manera, amb els *Quaderns de l'Exili*, la revista apareguda a Mèxic entre el 1943 i el 1947. Són conegudes les posicions radicals que adopta la revista en relació amb la llengua i la política nacionalista. En el seu famós atac a Josep Carner per haver publicat en castellà el *Misterio de Quanaxhuata*, Lluís Ferran de Pol reivindica l'ús exclusiu del català com a llengua literària i apunta que els dos models a seguir són Verdaguer i Guimerà: «una de les tares més penoses serà el fenomen del bilingüisme, que perdura -amb les excepcions significatives d'en Verdaguer i d'en Guimerà- fins ben entrat el segle XX. Serà el patètic «Adéu Espanya!» d'en Maragall el comiat al bilingüisme. Aquell qui el proferia escrivia encara en espanyol; però a partir d'ell els autors es fan seu l'"adéu" maragallià i s'accentua més i més l'imperi de la llengua pròpia.»²⁴.

La revista fa una reivindicació, més mítica que històrica i científica, de la Renaixença com a referent i ho fa des de la perspectiva de l'actualitat. Així, Josep M. Miquel i Vergés afirma:

Maragall escrivia que Espanya havia parlat massa de les seves glòries: volia dir que calia la constància en l'heroïcitat, perquè el passat és fugisser i no pot atènyer els homes que han viscut a cent anys de distància dels abnegats.

²³ POUS I PAGÈS, Josep. «Pere Corominas i el seu temps. III». *Revista de Catalunya*, núm. 97 (març 1940), p. 281-300.

²⁴ FERRAN DE POL, Lluís. «Contra l'obra d'en Josep Carner: El Misterio de Quanaxhuata». *Quaderns de l'Exili*, I, núm. 1 (setembre 1943), p. 3-4.

Això mateix s'ha esdevingut amb la renaixença: s'ha parlat massa de l'heroïcitat dels iniciadors o tothom s'ha considerat heroic [...]. Cal que diguem que la Renaixença es clogué el 1936²⁵.

Segons ells, a partir d'aleshores s'està vivint en una decadència que només es podrà superar tornant a entroncar amb els temps heroics. A «Retorn al punt de partida», un text probablement del Ferran de Pol, s'insisteix en aquesta significació de la Renaixença, reinterpretada com un moviment de regeneració nacional íntegre (de tots els pobles de llengua catalana, Principat, València, Mallorca i la Catalunya transpirenaica) significat amb noms com Verdaguier, Guimerà, Maragall, Querol, Llorente, Costa, Alcover, Talrich i Caseponce, un moviment, diu, que es va tòrcer amb l'aparició d'Eugeni d'Ors «i la turba dels seus epígons»²⁶. Maragall queda, doncs, encara en una situació a mig camí. Joan Sales demana un esforç als exiliats perquè tirin endavant la sèrie petites *Antologies Catalanes* que engega Bartomeu Costa-Amic, entre elles la de Maragall, de qui, diu, ja era difícil, a la preguera, trobar una edició de les seves poesies a l'abast del públic general²⁷. Però quan escriu aquell famós article, «Els òrsides», contra l'Ors i els seus seguidors, Maragall ni tan sols hi és esmentat; en canvi, sí que hi són reivindicats Verdaguier, Guimerà i Costa i Llobera. Per cert, l'article provoca una carta curiosa de Josep Pijoan, en la qual s'esmenta el pròleg que Eugeni d'Ors havia demanat a Maragall, segons ell, per al *Glosari 1906*, i els versos de Maragall dedicats a l'enterrament de Verdaguier, dels quals comenta: «És sorprenent que pel somris, mossèn Cinto —que no reia mai— entrés en Paradís. El catolicisme hispànic té una teologia peculiar.»²⁸.

Una qüestió que hauria pogut unir els dels *Quaderns de l'Exili* amb Maragall era la qüestió de l'Iberisme. Però l'Iberisme dels *Quaderns* és basat en les teories ètniques que procedien dels estudis de Prehistòria de Pere Bosch Gimpera, publicats en un format d'alta divulgació a la *Revista de Catalunya*²⁹ i, en particular, al núm. 99-100-101, el primer que s'edita a Mèxic, de gener-març del 1943. Així, diuen, allunyant-se de Maragall, «potser convindria no dir mai península ibèrica, sinó hispànica, i reservar el nom d'Ibèria, com feien els grecs antics, a la part oriental d'aquella península, la part que envia les seves aigües al mediterrani i on la majoria de la població té per llengua pròpia la catalana en qualsevol de les seves varietats»³⁰. Més, a «Les arrels de la nostra fe», una secció doctrinària que fa les funcions d'editorial en el sentit de fixació dels referents ideològics, parlen d'«Els saguntins» amb aquesta voluntat reinterpretativa (val a dir que barrejant, sense cap mena de pudor, història, mite i ideologia):

En una de les seves poesies, Joan Maragall deia així:

“Massa et parlaren dels saguntins
i dels que per la pàtria moren.”

Maragall s'equivocava en creure que es pugui parlar massa dels qui han mort per la Pàtria. Gràcies a ells, la Pàtria viu.

²⁵ MIQUEL I VERGÉS, Josep Maria. «La nova decadència». *Quaderns de l'Exili*, I, núm. 1 (setembre 1943), p. 15.

²⁶ *Quaderns de l'Exili*, I, núm. 2 (octubre 1943), p. 1-2.

²⁷ SALES, Joan. «Llibres en català a Mèxic. Les Petites Antologies Catalanes, de l'editor Bartomeu Costa-Amic». *Quaderns de l'Exili*, I, núm. 4 (desembre 1943), p. 4.

²⁸ PIJOAN, Josep. «Lletres als editors». *Quaderns de l'Exili*, 15 (setembre-octubre 1945), p. 3.

²⁹ Especialment BOSCH-GIMPERA, Pere. «Els factors ètnics en la formació de Catalunya», *Revista de Catalunya*, núm. 99-100-101 (gener-març 1943), p. 17-41.

³⁰ «L'etnos ibèrica». *Quaderns de l'Exili*, II, núm. 6 (març-abril 1944), p. 1-2.

En el cas dels saguntins, sembla que gràcies a la seva tenacitat existeix la nostra Nació. En un mapa del nostre territori lingüístic, sobta l'estrangulament que experimenta a la latitud de Sagunt. Bosch-Gimpera ha assenyalat que una onada de celtos turboletes es va infiltrar en direcció de Sagunt, on va ser continguda; i que la línia ètnica fixada aleshores coincideix amb la línia lingüística actual. Sembla, doncs, que sense la resistència dels saguntins el poble de l'interior de la Península s'hauria estès fins a la mar, i avui la nostra Nació o no existiria o estaria partida en dos bocins per una cunya³¹.

Explica que aquest conflicte és el que porta Sagunt als posteriors enfrontaments amb Cartago i Roma. No crec que valgui la pena especificar que Maragall agafa la imatge mítica ja establerta per una sòlida tradició espanyolista dels saguntins com una imatge de sacrifici col·lectiu inútil. Els retrets que se li fan, doncs, són injustos. Prou intencionats, tanmateix, com perquè la revista publiqui, uns números més tard, el poema «Sagunt»³², d'Àngel Guimerà, un poema que, sense referents directes catalans o espanyols, exalta l'heroisme dels saguntins davant dels cartaginesos.

És evident que hi ha una arrel vitalista a la revista (Ferran de Pol en especial), però tampoc en aquest punt prenen Maragall com a referent. La imatge tòpica d'un Maragall «burgès» em sembla que hi pesa massa. Així, Ferran, a l'article «Cultura i “cultura”»³³, ni tan sols l'esmenta. I això sorprèn, perquè la revista té una autèntica preocupació per redefinir la identitat catalana i, en aquest espai, a les revistes de l'exili, Maragall acostuma a ser-hi esmentat. Així, Josep Solanes, a la ressenya que dedica al llibre *Les formes de la vida catalana* de Josep Ferrater Mora a la *Revista de Catalunya*, afirmava que, com havia passat amb Ganivet (*Idearium español*) o Madariaga (*Ingleses, Franceses y Españoles*), «l'exili, que encara fa més apressant el desig de resumir-se, d'objectivar-se i de comparar-se, sembla que hagi de multiplicar els intents d'autoexplicació»³⁴. Aquest és, segons ell, el sentit del llibre de Ferrater Mora, el qual, d'altra banda, esdevé objecte de les ires per part del grup dels *Quaderns de l'Exili*, en el que és, em sembla, un enfrontament més generalitzat d'aquest grup (d'exsoldats combatents, que posen l'acció en un primer pla) amb el grup de Xile (d'intel·lectuals, que es mouen sota l'emparedament de la Institució de les Lletres Catalanes i, per tant, culturalistes i d'esquerres). Núria Folch, que és qui signa la ressenya, retreu a Ferrater Mora que els únics noms catalans que apareixen al llibre siguin els de l'Ors i d'en Maragall. En canvi, afirma, s'hi troben els de «Bergson, Hegel, Hugo de Vries, Heràclit, Max Scheller, Schlegel... fins Waldo Frank! I [Ferrater Mora] analitza la ironia de Cervantes i Quevedo, i què sé jo, com si això tingués res a veure amb Catalunya!»³⁵.

La definició de la identitat, de la manera de ser dels catalans, implica, doncs, Maragall. No cal dir que és així en els escrits de Josep Ferrater Mora, sobretot al *Llibre del sentit*, del 1947, en el qual analitza la llegenda del Comte Arnau (en general, però també amb alguna referència a l'ús que n'havia fet Maragall) i, sobretot, fa una interpretació, més filosòfica que literària, del «Cant espiritual». Josep Solanes, que

³¹ «Les arrels de la nostra història. Els saguntins». *Quaderns de l'Exili*, III, núm. 12, març-abril 1945, p. 1-2.

³² «Textos d'en Guimerà, “Sagunt”». *Quaderns de l'Exili*, IV, núm. 19 (abril-maig 1945), p. 10.

³³ FERRAN DE POL, Lluís. «Cultura i “cultura”». *Quaderns de l'Exili*, II, núm. 6 (març-abril 1944), p. 10.

³⁴ SOLANES, Josep. «Les formes de la vida catalana». *Revista de Catalunya*, núm. 102 (abril-juny 1947), p. 133-135.

³⁵ FOLCH, Núria. «Llibres en català a Xile. *Les formes de la vida catalana* de J. Ferrater Mora». *Quaderns de l'Exili*, III, núm. 17 (desembre 1945), p. 3-4 i 7.

havia fet la ressenya de les *Formes de la vida catalana*, publica, també a la *Revista de Catalunya*, un assaig amb el títol «L'home català», en el qual Maragall, com Unamuno, hi apareixen com a referents³⁶. En una línia similar, Carles Pi i Sunyer analitza, en un llarg assaig sobre «El cançoner i el mite», el tancament del poema d'«El Comte Arnau» maragallià, que segons ell dóna, a través del mite, el sentit més pregon del cançoner popular³⁷.

Dins d'aquesta concepció de la identitat col·lectiva encarnada en la figura de l'escriptor, Manuel Vallderes afirma: «La tasca de l'escriptor és [...] d'anàlisi, de pura observació; però en convertir el que ha analitzat en literatura, es registra el geni de la pàtria a través del verb interpretatiu i d'una força oral estimulant», de manera que «la funció que realitza l'escriptor gairebé imperceptiblement» és, al capdavant, «la de crear el sistema nerviós d'una nacionalitat, articulant orgànicament la seva base de repòs i moviment: la seva eternitat, en suma». Shakespeare, així, és l'essència del geni d'Anglaterra» i el mateix podem dir de Verdaguier i Maragall, l'obra dels quals «conté més trets demostratius i més expressions definidores que el passatge més brillant de la nostra història.»³⁸.

Faig un parèntesi per introduir el paper que fa una revista, *Las Españas*, creada per Manuel Andújar i publicada a Mèxic a partir del 1946 i que comptava amb Agustí Bartra com a redactor. Justament el plural del títol de la revista és prou indicatiu de la voluntat de reflectir les diferents cultures de l'Estat. Ho demostren, especialment en els primers números, parlant d'autors i llibres catalans. Maragall no podia mancar-hi, però, contra el que podíem esperar, al primer número hi apareix no pas amb un poema de tema ibèric, sinó amb «La sardana», de Maragall, en català³⁹. I no és fins al número 18-19, maig del 1951, que publiquen un fragment de l'«Oda a Espanya», en català, acompanyant «L'Oda Atlàntica» d'Agustí Bartra⁴⁰.

Tant *La Nostra Revista* com *La Nova Revista*, de Mèxic, posen atenció en Maragall, encara que no de manera excessiva. Al número 13, del 1947, publiquen l'article, ja esmentat, «El nacional en les lletres», de Manuel Vallderes⁴¹; al desembre d'aquest mateix any un fragment del poema «Nadal»⁴²; i poc després, el text de la conferència de J. Conangla i Fontanilles, llegida al Grup Catalunya, de Santiago de Cuba, «L'apostolat patriòtic de Joan Maragall», que és un repàs dels textos de Maragall per llegir-ne la seva dimensió catalanista⁴³. Aquesta conferència la trobarem citada sovint a les revistes de l'exili. La revista, a més, dóna notícia de la conferència de Francesc Arnó seguida d'un recital a càrrec d'Albert Closas sobre la poesia de Maragall, que es fa el 6 de novembre de 1954, al Teatre Ateneo de Buenos Aires⁴⁴. Hi ha algun altre esment en articles sobre poesia⁴⁵, però, de fet, Maragall hi ocupa un lloc ben secundari.

³⁶ SOLANES, Josep. «L'home català». *Revista de Catalunya*, núm. 103 (juliol-setembre 1947), p. 150-166.

³⁷ PI I SUNYER, Carles. «El cançoner i el mite. X: Una figura mítica catalana». *Pont Blau*, núm. 92 (juny 1960), p. 194-195.

³⁸ VALLDERES, Manuel. «El nacional en les lletres». *La Nostra Revista*, II, núm. 13 (gener 1947), p. 12-13.

³⁹ *Las Españas*, any I, núm. 1 (octubre 1946), p. 10.

⁴⁰ *Las Españas*, any I, núm. 19-20 (mayo 1951), p. 19.

⁴¹ *La nostra Revista*, any II, núm. 13 (gener 1947), p. 12-13.

⁴² *Ibid.*, p. 471.

⁴³ *La nostra Revista*, any IX, núm. 73 (gener-febrer 1954), p. 13-15, i *La Nova Revista*, any I, núm. 1 (gener-febrer 1955), p. 20-22.

⁴⁴ «Recitals de poesia». *La nostra Revista*, any IX, núm. 73 (gener-febrer 1954).

⁴⁵ M. S. «Els llibres i els autors. Els mestres de la poesia catalana». *La Nova Revista*, any III, núm. 19-20 (1957), p. 422.

És, en canvi, molt més interessant la presència de Maragall a *Pont Blau*, una revista dirigida per Riera Llorca, que tenia com a objectiu establir el que el seu títol indica: un pont entre l'exili americà i la cultura de l'interior. Això els obliga a renunciar als discursos polítics més radicals que impedeixin la comunicació i, alhora, a incorporar col·laboradors no exiliats. La revista comença a publicar-se el 1952 i s'estén fins al 1963. Agafarà, per tant, períodes importants per a l'estudi de Maragall i tot això es reflectirà a les seves pàgines. En aquest sentit, Maragall, com a figura emblemàtica, no podia mancar-hi. Pel seu iberisme, per la seva importància dins del cànon literari català i, òbviament, per la coincidència amb el centenari del seu naixement, el 1960. És significatiu que la revista convoqui, per al 1954, el Premi Maragall de poesia, dotat amb 100 dòlars per part de Josep M. Murià, amb Agustí Bartra, Pere Calders i Ramon Xirau, entre d'altres, en el jurat⁴⁶. El premi el guanyarà, el primer any, Manuel de Pedrolo amb *Simplement sobre la terra*⁴⁷. A la segona convocatòria, el 1955, és declarat desert i el 1956, en el que serà la darrera convocatòria, és guanyat per Mercè Rodoreda amb *Tres sonets i una cançó*⁴⁸.

Tot just començar, la revista dóna notícia d'un número de la revista portuguesa «Cuadernos Literarios Neo» dedicat a Catalunya que recorda la «benedicció» que Maragall va dedicar a Ribera Rovira: «Aquest jovenet –digué el poeta– que amb el seu amor a uns i altres pot fer brollar amors més grans i transcendents, beneït sia». L'abril del 1953, Joan Fuster, convertit en col·laborador habitual de la revista, hi inicia l'anàlisi de l'*Epistolari entre Miguel i Unamuno i Joan Maragall*, publicat a Barcelona el 1951. És un estudi clàssic, encara de referència actualment.

Un altre moment important és el que ve provocat per l'àmplia polèmica generada per l'*Antologia de la poesia catalana (1900-1950)*, de Joan Triadú. Antoni Ribera, fill de Ribera Rovira, l'ataca perquè, escriu, «el Maragall que ens presenta, minimitzat, mutilat, desenfocat, només té una llunyana semblança amb en Joan Maragall. Aspectes sencers de l'obra i de la personalitat del poeta són omesos.»⁴⁹. Triadú, segueix afirmant Ribera, parla de l'empobriment de la llengua de Maragall (comparada amb Verdaguer), de l'«empetitiment del concepte de Catalunya», de la qual, diu, en dóna una «visió sentimental i reduïda» i afegeix que «actuava d'element femení i tota la seva sensibilitat i el seu físic i el seu ambient familiar l'hi disposaven». Són mots de Triadú que provoquen el retret de Ribera: «Maragall es mereixia més respecte i menys *biologia*.»

L'article «De Joan Maragall a Carles Riba»⁵⁰, de Joan Triadú, tot i que no s'hi esmenta Ribera, n'és, en certa manera, la resposta; o, potser millor, la rectificació: hi assenyala, com a «cims» de la literatura catalana, Verdaguer, Maragall, Guerau de Liost i Carles Riba: «Sobre els dos primers actualment ja no hi ha discussió; sobre els altres, en canvi, n'hi ha més que no pas perspectiva.» Adverteix que ha deixat de banda Costa i Llobera, Alcover, Salvat-Papasseit, J. V. Foix i algun altre. I oblida, perquè no és ni entre els atesos ni entre els deixats de banda, Josep Carner. De Maragall assenyala Triadú que ha estat Riba qui l'ha entès i aprofundit, més que no pas els seus seguidors immediats.

⁴⁶ Val a dir que paral·lelament es crea el premi de teatre Àngel Guimerà amb una dotació molt més alta (300 dòlars) i que perdurarà uns quants anys més que el premi Maragall.

⁴⁷ *Pont Blau*, any III, núm. 23 (setembre 1954), p. 287-290.

⁴⁸ *Pont Blau*, any V, núm. 47-48 (setembre-octubre 1956), p. 304-305 i 314.

⁴⁹ RIBERA, Antoni. «Les antologies de Triadú. El dret a triar». *Pont Blau*, any III, núm. 18 (abril 1954), p. 107-109.

⁵⁰ TRIADÚ, Joan. «De Joan Maragall a Carles Riba». *Pont Blau*, any III, núm. 25 (novembre 1954), p. 358-360.

Continuant encara dins de *Pont Blau*, el 1956 Josep Pinyol Nolla publica «Presència de Maragall»⁵¹. Es refereix bàsicament a la presència de Maragall en la literatura espanyola. Així, recorda que

l'any 1903, els elements de la darrera fornada modernista, agrupats en la revista *Helios*, van retre un significatiu homenatge a Maragall, “símbol de renovació lírica”, amb motiu d’èsser proclamat, l’excels poeta, Mestre en Gai Saber.

Esmenta, dins d’aquest grup, els noms de Gregorio Martínez Sierra, Juan Ramón Jiménez i «un jove poeta asturià, nou-vingut a la literatura, Ramón López de Ayala». L’article se centra, aleshores, en l’estudi de la possible influència de Maragall sobre el recull poètic *La paz del sendero* (1903) d’aquest darrera i, més concretament, sobre el poema «Los bueyes», d’*El sendero andante* (1905). Recull, a més, entre d’altres coses, les opinions de Rubén Darío sobre Catalunya.

El 1957 la revista tradueix al català el fragment que John Dos Passos dedica a Joan Maragall dins del volum *Rocinante roads again* (1922) i recullen un capítol del llibre de Conangla i Fontanilles, *Els altres sentits. Ressonàncies del Cant Espiritual de Maragall*⁵². A més, Víctor Alba dedica un article a explicar la seva relació amb Albert Camus i les circumstàncies que els havien portat a col·laborar en la traducció al francès, ja esmentada, del *Cant espiritual*, que reproduïen⁵³. L’any següent publiquen la traducció anglesa de Josep M. Batista i Roca de l’*Ode to Spain*⁵⁴.

El 1960 publiquen una sèrie de textos amb motiu del centenari: «Maragall i el primer de maig», de Pere Mas i Perera⁵⁵; «La religiositat de Maragall», de Josep Dasset;⁵⁶ «Joan Maragall vist per Francesc Pujols», d’Artur Bladé i Desumvila⁵⁷; la traducció de «Vespre de diumenge», de Clifford King, seguit de «La sardana»⁵⁸; «La poesia patriòtica de Maragall», de Pere Mas i Perera⁵⁹ i, finalment, el 1961, donen compte dels actes fets a l’Ateneo de La Havana amb motiu del centenari, amb la dissertació de J. Conangla i Fontanilles sobre «La paraula viva i la poesia pura de Maragall»⁶⁰.

Acabaré amb *Horitzons*, la revista del PSUC a Mèxic, que comença, immediatament després de la presentació dels objectius de la publicació, ni més ni menys que amb el «Cant de la senyera»⁶¹. S’entén, em sembla, si mirem qui era el seu responsable: en

⁵¹ PINYOL NOLLA, Josep. «Presència de Maragall». *Pont Blau*, any V, núm. 47-48 (setembre-octubre 1956), p. 294-296.

⁵² DOS PASSOS, John. «Un poeta català». *Pont Blau*, any VI, núm. 56 (juny 1957), p. 166-168; i CONANGLA I FONTANILLES, Josep. «La bondat i la religiositat de Maragall». *Pont Blau*, any VI, núm. 58 (agost 1957), p. 235-239. El llibre havia estat publicat aquell mateix any a Mèxic per l’Editorial Xaloc.

⁵³ ALBA, Víctor. «Camus i Maragall», seguit de RUIZ CALONGE, J. «Maragall representa» i MARAGALL, Joan. «Chant Spirituel». *Pont Blau*, any VI, núm. 62 (desembre 1957), p. 398-401.

⁵⁴ MARAGALL, Joan. «Ode to Spain». *Pont Blau*, any VII, núm. 72 (octubre 1958), p. 337.

⁵⁵ MAS I PERERA, Pere. «Maragall i el primer de maig». *Pont Blau*, any IX, núm. 91 (maig 1960), p. 150-154.

⁵⁶ DESSOT, Josep. «La religiositat de Maragall». *Pont Blau*, any IX, núm. 91 (maig 1960), p. 154-156.

⁵⁷ «Joan Maragall vist per Francesc Pujols» (Del llibre *Francesc Pujols per ell mateix*, d’A. Bladé Desumvila). *Pont Blau*, any IX, núm. 92 (juny 1960), p. 196-204.

⁵⁸ KING, Clifford. «Tarda de Diumenge», seguit de MARAGALL, J. «La sardana». *Pont Blau*, any IX, núm. 94, (agost 1960), p. 260-262.

⁵⁹ MAS I PERERA, Pere. «La poesia patriòtica de Maragall». *Pont Blau*, any IX, núm. 96-97-98 (octubre-novembre-desembre 1960), p. 314-323.

⁶⁰ «En el centenari de Joan Maragall». *Pont Blau*, any X, núm. 100 (febrer 1961), p. 90.

⁶¹ MARAGALL, Joan. «El cant de la senyera». *Horitzons*, any I, núm. 1 (quart trimestre 1960), p. 3.

Francesc Vicens, que signava Joan Berenguer, i quin era l'objectiu de la revista: proporcionar una plataforma a la intel·lectualitat del partit a l'interior. I una plataforma es proporciona si el que es pretén és articular aquesta intel·lectualitat. Maragall, òbviament, representava una marca. Una marca, però, que Joan Berenguer, és a dir, Francesc Vicens, es va afanyar a aclarir amb un llarg article, «Joan Maragall davant del seu temps i del nostre», que prenia com a pretext el número extraordinari que *Destino* havia dedicat al poeta el mes de març de 1960, en el centenari del seu naixement, i, especialment, el mots de justificació que havia escrit Néstor Luján, director aleshores de la revista, que afirmava que potser algun lector se sorprendria que una revista actual dediqués més del doble de les seves pàgines habituals a commemorar un home que no va ser «altra cosa que un gran poeta»⁶². Contra aquesta afirmació, que creu reductiva, Vicens argumenta que «Maragall tingué una gran influència sobre el seu temps i [...] les seves idees reflecteixen amb una intensitat impressionant les contradiccions d'un moment determinat de la història de Catalunya i d'Espanya.» Ressegueix, per demostrar-ho, algunes afirmacions expressades en el mateix número de la revista, especialment les d'una autoritat científica com de Vicens Vives, segons el qual no es podia entendre com pensava un home del període 1895-1910 sense acudir a Maragall, de manera que aquest va significar per a la Catalunya de començaments del segle XX el mateix que Jovellanos per a l'Espanya de cent anys abans. Reporta també diverses afirmacions d'Unamuno per concloure: «ningú no pot negar que la figura de Maragall ultrapassa de molt la seva qualitat indiscutible de gran poeta.»

Amb aquest convenciment, Francesc Vicens recull la inquietud que alguns escriptors com Gaziell, Carles Soldevila i fins i tot Blai Bonet han manifestat davant de «l'escassa admiració que Maragall desperta en la joventut d'avui.» La raó que havia donat Blai Bonet era el predomini de l'escapisme entre els joves, però Vicens, que en part li dona la raó, es pregunta per què els seguidors de Salvat Papasseit (recordem que en aquells anys era valorat com a poeta realista), joves també, «no parlen de Maragall»⁶³. Fa, doncs, Vicens, una reivindicació en tota regla de la figura de Maragall, analitzant-lo «en el seu marc històric», que comença amb una afirmació que tot seguit serà matisada i finalment negada: «Maragall personifica la generació del 98 a Catalunya». La nota dominant d'aquesta generació, diu, és «el seu escepticisme, la seva agitació inconformista però amb perspectives negatives, la seva resposta exclusivament moral», uns trets que no s'acorden amb la figura de Maragall, el qual, com havia afirmat Josep M. Corredor «vol mirar resoltament l'esdevenidor; es sent intèrpret d'una renaixença popular, la paraula *vida* és la que floreix més sovint en els seus llavis.»⁶⁴. Pren l'argument de Joan Fuster: Maragall i Unamuno no són intercanviables perquè cadascun d'ells té una societat concreta al seu darrere, una cosa que Vicens tradueix en termes marxistes: «Maragall reflecteix amb tota fidelitat l'optimisme d'una classe –la seva-

⁶² BERENGUER, Joan [VICENS, F.]. «Maragall davant del seu temps i del nostre». *Horitzons*, any I, núm 2, primer semestre 1961, p. 35-44. La referència és de LUJAN, N. «El homenaje a un poeta». *Destino*, año XXIV, núm. 1179 (12-III-1960), p. 12.

⁶³ BONET, Blai. «Maragall y las nuevas generaciones». *Destino*, *Ibid.*, p. 43-45.

⁶⁴ Josep Maria Corredor també havia col·laborat al número de *Destino* dedicat a Maragall amb l'article «Maragall, critico literario» (*Ibid.*, p. 36). Tanmateix, la citació de Vicens és extreta de CORREDOR, Josep Maria. *Joan Maragall*, pròleg de Gaziell. Barcelona: Editorial Aedos, 1960, p. 190. Aquest llibre era, al seu torn, la versió ampliada de la seva tesi doctoral per la universitat de Montpeller: CORREDOR, J. Ma. *Un esprit méditerranéen. Joan Maragall*. Thèse pour le Doctorat de Lettres de l'Université. Présentée à la Faculté des Lettres de Montpellier. Toulouse: Imprimerie Régionale, 1951.

dirigint amb plena puixança el moviment nacional i arrossegant darrera seu les masses catalanes.»⁶⁵.

Intenta, així, demostrar que tota l'obra maragalliana conté un «corrent progressiu», que queda especialment palès davant dels tres grans problemes als quals es va enfrontar; la guerra colonial i la desfeta de 1898, el moviment nacional català i la Setmana Tràgica de 1909. Vicens acaba el seu article afirmant que Maragall representa «una etapa històrica del pensament català que la nova generació ha superat» però, afegeix, «era un home honrat i sincer. I el dir-ho –penso– és el millor homenatge que se li pugui fer.».

Cal dir que ni aquest darrer text ni els altres que hem repassat proviments de l'exili representen un canvi a fons en la visió de Maragall i de la seva obra. Ara, allò que aquesta presència constant i continuada demostra, tot i que les mostres que n'he pogut donar no són ni de lluny completes, és la importància de Maragall com a referent per a la continuïtat cultural i literària en uns anys i enmig de situacions molt difícils. Amb un tret bàsic: la seva obra, la poètica especialment, va continuar interessant i essent llegida o recitada, en cercles públics o privats, acomplint, doncs, amb la funció social que es demana a tota obra literària.

⁶⁵ La referència prové de FUSTER, Joan. «Maragall i Unamuno, cara a cara» dins *Les originalitats*. Barcelona: Editorial Barcino, 1956, p. 41-63.